

MUZIEJININKŲ UŽRAŠAI

Monologas apie religiją ir Kauno tvirtovės sakralinį paveldą

Muziejininkė Greta Ščeliokaitė

„Jei Dievo nebūtų, reikėtų jį išgalvoti“, – kiek aptrinta, nuvalkiota, bet gudri Voltero frazė. Religija, kokia ji bebūtų, visais laikais buvo žmonių sutelkties centras. Neišvengiama gyvenimo dalis visais laikotarpiais, kiekvienoje sociokultūrinėje visuomenėje. Sako, lietuviai – dievobaimingi žmonės. Nedrįščiau imtis to įrodinėti kalbant apie šių dienų padėtį, bet tariausi galinti sau leisti pakalbėti apie senesnius laikus.

Nuo seno Lietuvos teritorijoje sugyvena skirtingų konfesijų atstovai. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nurodyta, kad Lietuvoje **nėra** valstybinės religijos. Kaip bebūtų, mūsų šalyje dominuoja Romos katalikai. Naujausiais (2021 m.) duomenimis, save šios religijos atstovams priskiria kiek daugiau nei 74 % gyventojų. Prieš beveik šimtmetį (1923 m.) vykusio surašymo duomenimis, net 85,72 %. Sentikių ir stačiatikių bendra suma 1923 m. metais nesiekė trijų procentų. Šie surašymo duomenys leidžia manyti, kad katalikų bažnyčių poreikis Lietuvoje, taip pat ir Kaune, buvo didesnis nei kitų konfesijų.

Kauno tvirtovėje buvo šešios cerkvės. Iš jų mums geriausiai pažįstamas buvęs Kauno Petro ir Povilo soboras. Mieste vis dar galima išvysti stovinčias, tačiau kritinės būklės Kauno Viešpaties Apsireiškimo cerkvę Žaliakalnyje ir Kauno Šv. Sergijaus Raudonžiečio cerkvę Aukštojoje Fredoje. Kitų objektų atžvilgiu laikas parodė savo pranašumą ir jie buvo sunaikinti arba neatpažįstamai pasikeitė. Vieni tokių, neatlaikiusių istorijos siunčiamų išbandymų, buvo 28-osios pėstininkų divizijos maldos namai tuometiniame Eigulių kaime. Pastatas buvo

medinis ir iki mūsų dienų neišliko. Žinome ne daug daugiau nei tai, kad buvo naudota karių vasaros stovyklų metu. Tolimesnį objekto likimą istorija nutyli.

Seniausi dalinai išlikę Kauno tvirtovės stačiatikių maldos namai yra Žaliakalnyje, Radvilėnų plente. Kauno Viešpaties apsireiškimo cerkvė pastatyta 1803 m., dar anksčiau, nei buvo imtasi Kauno tvirtovės statymo projekto. Cerkvė glaudėsi prie eskadrono valgyklos ir talpino per 200 žmonių. Pirmosios Nepriklausomybės laikotarpiu čia įsikūrė Lietuvos kariuomenės lengvosios kavalerijos padalinys – Pirmasis husarų Lietuvos Didžiojo Etmono Jonušo Radvilos pulkas. Tuomet šiuose maldos namuose imtos kalbėti katalikiškos maldos. Tikėtina, kad šioje bažnyčioje naujokai duodavo priesaikas. Sovietmečiu ateistinis požiūris leido pamiršti sakralumo reikšmę, todėl Viešpaties Apsireiškimo cerkvėje buvo įrengtos dirbtuvės. Ilgai pastatas nesulaukė deramo dėmesio, kol 2014 m. cerkvė buvo įtraukta į Kultūros paveldo vertybių registrą.

Viešpaties Apsireiškimo cerkvė toli gražu ne vienintelė, kuri tarpukariu buvo pavesta katalikų žinion. Taip galiausiai nutiko su Kauno Šv. arkangelo Mykolo (Įgulos) bažnyčia, dabar žmonių vadinama tiesiog soboru. Panašaus likimo sulaukė ir Kauno Šv. Sergijaus Radonežiečio cerkvė, įkurta Aukštojoje Fredoje. Tiesa, šiandien ten įsikurti galėtų nebent užklydęs laukinis žvėrelis, mat pastatas dar turintis visas sienas, tačiau liūdnokos būklės. Kultūros paveldo registre cerkvė įtraukta kaip Aukštosios Fredos dvaro sodybos komplekso dalis. Kaip *N. B.* liudija „Sėkmadienio“ savaitraštyje 1930 m. rugpjūčio 24 d. numeryje „Aukštoji Freida“, būtent pirmosios Nepriklausomybės laikotarpiu čia nuspręsta įrengti botanikos *sodną*, kuriuo dar ir šiandien džiaugiasi kauniečiai ir miesto svečiai. Aptariamuoju laikotarpiu Šv. Sergijaus Radonežiečio cerkvė buvo pritaikyta kaip katalikų bažnyčia.

Praktiškai buvo pažvelgta ir į Kauno 109-ojo Volgos pėstininkų pulko Dievo Motinos Globėjos cerkvę Šančiuose, kurioje 1919 m. įsikūrė katalikai. 1924 m. „Lietuvos žinios“ rugsėjo 17 d. numeryje svarstyta, kad Šančiuose trūksta *sodnų* ir tam būtų galima pritaikyti cerkvės sodelį, tačiau: „Rusams

išsikėlus, visą tą cerkvę drauge su sodnu užima katalikų dvasiškija, ir vietos kunigas, norėdamas turėti daugiau pelno, pradėjo tame sodnelyje net žmones laidoti.“ Likusiuose atvirukuose ir nuotraukose matyti, kad cerkvė buvo medinė, kukli, bet simpatiška, tačiau priešiškus cariniam palikimui nė už ką neleistų sutikti: „Pati medinė cerkvė nė kiek nepagražina Šančių ir geriausia būtų ją visai nugriauti, o Bažnyčių ir šiaip užtektų Šančiuose, nes yra padaryta nauja bažnyčia iš karo sandėlių.“ Autoriaus noras išsipildė po ketvirčio amžiaus. 1950 m. pastatas sudegė ir nebebuvo atstatytas. Vėliau šioje vietoje išties buvo įkurtas *sodnas*, kurį vietiniai atpažįsta kaip Vilijos parką.

Vokietijos imperijos kariai 1915–1917 m. prie Kauno 109-ojo Volgos pėstininkų pulko Dievo Motinos Globėjos cerkvės Žemuosiuose Šančiuose. Nuo 1919 m. pervadinta Šv. Kryžiaus Išaukštinimo bažnyčia

Ne tik Šančiuose stovėjusi cerkvė tapo nuomonių taikiniu dėl galimybės nugriauti. XX a. 4 dešimtmetyje Kauno Įgulos bažnyčia, esanti Laisvės alėjoje, spaudoje buvo itin plačiai aptarinėjama. Buvo siūlymų ir sulyginti pastatą su žeme. Intelektualai svarstė ir ginčijosi dėl soboro architektūrinės vertės. Gražu, o gal nelabai? Dar ir nekokią patirtį primena... Kaip argumentavo Vytautas Bičiūnas „Dienos naujienos“ 1931 m. rugpjūčio 14 d. numeryje: „Soborą rusai, be abejo, toj vietoj pastatė, kur jis dabar randasi, kad visam naujam miestui suteikti rusiškai – provoslaviškai vaizdą.“ Tačiau net vertindamas soborą menu „be vertės“ rašytojas pastebi, kad visiškai nugriauti pastatą būtų medžiagų švaistymas. Tuo tarpu tuometinės tarybos narys Leiba Chodosas stojo ginti statinį sakydamas, kad „Į bažnyčia primindama buvusią vergiją mums ir mūsų kartoms, paskatins į buvusią vergiją nebeatsidurti ir ginti taip brangiai iškovotą tėvynę“. Kadangi kiek žmonių, tiek nuomonių, to paties dienraščio rugpjūčio 18 d. numeryje randame dailininko Miroslavo Dabužinskio pastebėjimą: „Šiuo laiku, kuomet SSSR eina maldos namų naikinimas – tas būtų kaip tai nepatogu.“ Galiausiai visi ginčai privedė prie to, kad soborą buvo nutarta remontuoti, tačiau kartkartėmis dienos šviesą išlįsdavo pasvarstymai, kaip efektyviau pritaikyti Laisvės alėjoje pūpsantį nemažą pastatą.

Kiek unikaliau savo paskirtį atrado 111 Dono pėstininkų pulko cerkvė. Dabartinėje Vienybės aikštėje XIX a. II pusėje stovėjo maniežas, prie kurio buvo prilipdytas mūrinis priestatas – cerkvė. Paskelbus Nepriklausomybę atsirado poreikis puoselėti ne tik gynybą, bet ir istoriją. Taigi buvo imtasi kurti Karo muziejų ir nuspręsta 111 Dono pėstininkų pulko cerkvę paskirti šiam tikslui. Cerkvei priklausiusi varpinė 1922 m. buvo rekonstruota suteikiant pilies bokšto įvaizdį, varpų nuspręsta neatsisakyti. Bokšto ansamblį vainikavo pakabintas laikrodis. Galiausiai buvęs maniežas su cerkve nebegalėjo patenkinti muziejaus poreikių ir ketvirtajame dešimtmetyje imtasi rekonstrukcijos, po kurios dabartinėje Vienybės aikštėje neliko tiesioginio carinės imperijos liudijimo.

Ne tik sakraliniai pastatai sulaukė savo eilės būti pritaikyti besivystančios šalies poreikiams. Žvilgsnis metėsi ir ant kapinių. Vienas iš tokių pavyzdžių gali būti

1891 m. Aukštuosiuose Šančiuose įkurta Kauno tvirtovės įgulos mirusiųjų amžino poilsio vieta. Tos pačios kapinės nuo maždaug 1922 m. imtos naudoti kaip Lietuvos karių kapinės. Iš kitos pusės, gal ir nieko nuostabaus, tuo metu jau buvo paplitusi kultūra vienas kapines naudoti kelių konfesijų atstovams. Dera pasidžiaugti, kad pagarba net ir priešui išlaikyta, nesiėmė lietuviai šalinti kapinėse esančių antkapių ar virš palaikų mokyklų statyti (kokių pavyzdžių, deja, teko istorijoje regėti).

Mažytis epilogas šiam pasakojimui galėtų būti toks, kad nei vienas Kauno tvirtovės sakralinio paveldo pastatas neišsaugojo savo pirminės paskirties. Iškovota laisvė leido visuomenei permąstyti savo prioritetus, garsiai diskutuoti apie panaudą objektų, kurie turi sakralų statusą, bet nebėra reikšmingi. Taip stačiatikių maldos namai po truputį ėmė virsti katalikų bažnyčiomis ar kitomis kultūros vystymuisi reikalingomis vietomis. Vienintelė Kauno Šv. Arkangelo Mykolo (Įgulos) bažnyčia gebėjo išlaviruoti istorijos tėkmėje. Kauno tvirtovės sakraliniam paveldui bandyta atrasti vietą ir paskirtį, tačiau didesnė jo dalis neišvengiamai pasmerkta žlugti.

Karikatūra. Dienos Naujienos, 1931 m. rugpjūčio 8 d.